Sayı / Volume: 42/3 Years: 6 ISSN: 2148-5518

Route Educational And Social Science Journal

Editor:
Prof. Dr. Omar Allah AL-KHARABSHEH

Co-Editors:
Dr. Saad Ahmet ALNUAIMI
Dr. Eyad Nathim JASSEM

www.ressjournal.com

ROUTE
EDUCATIONAL & SOCIAL SCIENCE JOURNAL

RESS is refereed journal published every three months.

Researches about education and social science included in RESS.

All the liability, in terms of language, science and law, of the articles published belong to the authors but Rota Career has the copyrights of the articles.

Under no circumstances can these articles be published and copied partially or fully without permission.

Publishing commitee has its own free will to publish the articles submitted to the journal.

Articles that are submitted to the journal are not sent back.

RESS, üç ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

RESS'de eğitim ve sosyal bilimler alalarıyla ilgili araştırmalara yer verilir.

RESS'de yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Rota Kariyer'e aittir.

Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Indexed by

Türk Eğitim İndeksi, Open Academic Journal, Directory of Research Journals, Google Scholar, CiteFactor, SJournals

Volume 6(8), September 2019

Hatay / TURKEY

Route Educational & Social Science Journal

Volume 6(8), September 2019

Editor

Dr. Bekir Kayabaşı

Co-Editor

Dr. Saad Ahmet Alnuaimi

Dr. Fatih Kana

Dr. Eyad Nathim Jassem

Dr. Abdullah Aydın

Language Editor

(Arabic-English)

Amer Al-NMR

Editör

Dr. Bekir Kayabaşı

Editör Yardımcısı

Dr. Saad Ahmet Alnuaimi

Dr. Fatih Kana

Dr. Eyad Nathim Jassem

Dr. Abdullah Aydın

Dil Editörü

(Arapça-İngilizce)

Amer Al-NMR

Route Educational & Social Science Journal

Volume 6(8), September 2019

Editorial Board

Dr. Abdelaziz Ali KHAZALİ
University of Yarmouk

Dr. Abdullah AYDIN
Hatay Mustafa Kemal University

Dr. Abdullah TAŞKESEN
Bingöl University

Dr. Ahmet AKKAYA
Adıyaman University

Dr. Ahmet ESKİCUMALI
Sakarya University

Dr. Bushra Saadoon Mohammed ALNOORI
Baghdad University

Dr. İbraheim Saeed ALBAİDHANİ
Universty of Almustansıriye

Dr. İbrahim DEMİRKALE
Çukurova University

Dr. İsmail HIRA
Sakarya University

Dr. İsmail DEMİR
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Kazım ARICAN
Ankara Yıldırım Bayezıt University

Manal Ali FİNCAN
Mecmuatu'l –Irakiyye Es-Stratejiyye

Dr. Mehtap ÖZDEN
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Mesut KASAP
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Mohamed Abdelmelek KHEGANİ
Kasdi Merhab University

Dr. Mohamed MAAMER
Université Abou Bekr Belkaid

Dr. Mohammed AL-HOURANİ
University of Yarmouk

Editör Kurulu Üyeleri

Dr. Abdelaziz Ali KHAZALİ
Yarmouk Üniversitesi

Dr. Abdullah AYDIN
Hatay Mustafa Kemal University

Dr. Abdullah TAŞKESEN
Bingöl Üniversitesi

Dr. Ahmet AKKAYA
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Ahmet ESKİCUMALI
Sakarya Üniversitesi

Dr. Bushra Saadoon Mohammed ALNOORI
Bağdat Üniversitesi

Dr. İbraheim Saeed ALBAİDHANİ
Almustansıriye Üniversitesi

Dr. İbrahim DEMİRKALE
Çukurova Üniversitesi

Dr. İsmail HIRA
Sakarya Üniversitesi

Dr. İsmail DEMİR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Kazım ARICAN
Ankara Yıldırım Bayezıt Üniversitesi

Manal Ali FİNCAN
Mecmuatu'l –Irakiyye Es-Stratejiyye

Dr. Mehtap ÖZDEN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Mesut KASAP
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Mohamed Abdelmelek KHEGANİ
Kasdi Merhab Üniversitesi

Dr. Mohamed MAAMER
Abou Bekr Belkaid Üniversitesi

Dr. Mohammed AL-HOURANİ
Yarmouk Üniversitesi

Dr. Mücahit ÇELİK
Adıyaman University
Dr. Ömer Tuğrul KARA
Çukurova University
Dr. Pınar ENNELİ
Bolu Abant İzzet Baysal University

Dr. Mücahit ÇELİK
Adıyaman Üniversitesi
Dr. Ömer Tuğrul KARA
Çukurova Üniversitesi
Dr. Pınar ENNELİ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Advisory Board

Prof. Dr. Hacı DURAN
Adıyaman University

Prof. Dr. Mahmut ATAY
Selçuk University

Muhammed Al-ADIL
Turkish-Arab Economic, Strategic Cooperation

Doç. Dr. Naima RAHMANİ
Tlemcen University

Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ
Sakarya University

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK
Doğuş University

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hacı DURAN
Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut ATAY
Selçuk Üniversitesi

Muhammed Al-ADIL
Türk-Arap Ekonomik, Stratejik İşbirliği

Assoc. Prof. Dr. Naima RAHMANİ
Tlemcen Universitesi

Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK
Doğuş Üniversitesi

Referees

Dr. Abdullah AYDIN
Hatay Mustafa Kemal University

Dr. Abdulkadir KIRBAŞ
Atatürk University

Dr. Adnan ALGÜL
Gaziantep University

Dr. Adnan ALTUN
Bolu Abant İzzet Baysal University

Dr. Ahmet AKÇAY
Ağrı İbrahim Çeçen University

Dr. Ahmet Zeki GÜVEN
Akdeniz University

Dr. Abdullah TAŞKESEN
Bingöl University

Dr. Abuzer AKGÜN
Adıyaman University

Dr. Ahmet AKKAYA
Adıyaman University

Dr. Ahmet EYİM
Van Yüzüncü Yıl University

Ahmet GÜL
Şırnak University

Dr. Ahmet Sait SICAK
Hatay Mustafa Kemal University

Dr. Ali Rıza TERZİ
Balıkesir *University*

Dr. Alper GÜRER
Kırıkkale *University*

Dr. Arzu BOY
Kafkas University

Dr. Aslıhan NAKIBOĞLU
Niğde University

Dr. Assiye AKA
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Ayhan DEVER
Ordu University

Dr. Aykut KÜÇÜKPARMAK
Muş Alparslan University

Hakemler

Dr. Abdullah AYDIN
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Abdulkadir KIRBAŞ
Atatürk Üniversitesi

Dr. Adnan ALGÜL
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Adnan ALTUN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Ahmet AKÇAY
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Ahmet Zeki GÜVEN
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Abdullah TAŞKESEN
Bingöl Üniversitesi

Dr. Abuzer AKGÜN
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Ahmet AKKAYA
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Ahmet EYİM
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Ahmet GÜL
Şırnak Üniversitesi

Dr. Ahmet Sait SICAK
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Ali Rıza TERZİ
Balıkesir *Üniversitesi*

Dr. Alper GÜRER
Kırıkkale *Üniversitesi*

Dr. Arzu BOY
Kafkas Üniversitesi

Dr. Aslıhan NAKIBOĞLU
Niğde Üniversitesi

Dr. Assiye AKA
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Ayhan DEVER
Ordu Üniversitesi

Dr. Aykut KÜÇÜKPARMAK
Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Ayşe Derya IŞIK
Bartın University

Dr. Ayşe GÜLER
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Aziz BELLİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Dr. B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU
Çukurova University

Dr. Bahar İŞİGÜZEL
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Dr. Bahattin AYDINLI
Kastamonu University

Dr. Bahattin TURGUT
Zonguldak Bülent Ecevit University

Dr. Bahir SELÇUK
Fırat University

Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK
Çukurova University

Dr. Bekir EŞİTTİ
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Bekir KAYABAŞI
Adıyaman University

Dr. Beytullah BEKAR
Kırklareli University

Dr. Bilge KARAMEHMET
İstanbul Medipol University

Dr. Burçak ŞENTÜRK
Marmara University

Dr. Bülent GÜVEN
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Cahit ASLAN
Çukurova University

Dr. Ceren YILDIRIM ÖZBARUTÇU
Gaziantep University

Dr. Cihat YAŞAROĞLU
Bingöl University

Dr. Cüneyt ARSLAN
Sakarya University

Dr. Ayşe Derya IŞIK
Bartın Üniversitesi

Dr. Ayşe GÜLER
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Aziz BELLİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU
Çukurova Üniversitesi

Dr. Bahar İŞİGÜZEL
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dr. Bahattin AYDINLI
Kastamonu Üniversitesi

Dr. Bahattin TURGUT
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Bahir SELÇUK
Fırat Üniversitesi

Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Dr. Bekir EŞİTTİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Bekir KAYABAŞI
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Beytullah BEKAR
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Bilge KARAMEHMET
İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Burçak ŞENTÜRK
Marmara Üniversitesi

Dr. Bülent GÜVEN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Cahit ASLAN
Çukurova Üniversitesi

Dr. Ceren YILDIRIM ÖZBARUTÇU
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Cihat YAŞAROĞLU
Bingöl Üniversitesi

Dr. Cüneyt ARSLAN
Sakarya Üniversitesi

Dr. Çağda Kıvanç ÇAĞANAĞA
Lefke Avrupa University

Dr. Çiğdem KILIÇ
İstanbul Medeniyet University

Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY
Hakkâri University

Dr. Demokaan DEMİREL
Kocaeli University

Dr. Elif AKTAŞ
Recep Tayyip Erdoğan University

Dr. Emre ÖZŞAHİN
Tekirdağ Namık Kemal University

Dr. Engin ÇETİN
Çukurova University

Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ
Kırşehir Ahi Evran University

Dr. Eser ÖRDEM
Adana Bilim ve Teknoloji University

Dr. Ferit İZCİ
Van Yüzüncü Yıl University

Dr. Faruk YILDIRIM
Çukurova University

Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Kırşehir Ahi Evran University

Dr. Fevzi RENÇBER
Şırnak University

Dr. Filiz ŞAN
Sakarya University

Dr. Gizem ENGİN
Ege University

Dr. Gökhan DEMİRCİOĞLU
Trabzon University

Dr. Gülden GÜRSOY
Adıyaman University

Dr. Güngör HACIOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. H. Derya CAN
Ankara University

Dr. Çağda Kıvanç ÇAĞANAĞA
Lefke Avrupa Üniversitesi

Dr. Çiğdem KILIÇ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY
Hakkâri Üniversitesi

Dr. Demokaan DEMİREL
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Elif AKTAŞ
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Dr. Emre ÖZŞAHİN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Engin ÇETİN
Çukurova Üniversitesi

Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Eser ÖRDEM
Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Dr. Ferit İZCİ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Faruk YILDIRIM
Çukurova Üniversitesi

Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Fevzi RENÇBER
Şırnak Üniversitesi

Dr. Filiz ŞAN
Sakarya Üniversitesi

Dr. Gizem ENGİN
Ege Üniversitesi

Dr. Gökhan DEMİRCİOĞLU
Trabzon Üniversitesi

Dr. Gülden GÜRSOY
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Güngör HACIOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. H. Derya CAN
Ankara Üniversitesi

Dr. Hacı DURAN
Adıyaman University
Dr. Hasan ASLAN
Akdeniz University
Dr. Haluk GÖKALP
Çukurova University
Dr. Haluk ÖZCAN
Dokuz Eylül University
Dr. Hakan AKDAĞ
Mersin University
Dr. Hamza GÜNDOĞDU
İstanbul Aydın University
Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Harran University
Dr. Hasan GÜL
Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Hicran Hanım HALAÇ
Eskişehir Teknik University
Dr. Hicran ÖZGÜNER KILIÇ
Bandırma Onyedi Eylül University
Dr. Hidayet KARA
Muş Alparslan University
Dr. Hikmet Feridun GÜVEN
Afyon Kocatepe University
Dr. Işıl TANRISEVEN
Mersin University
Dr. İbrahim Ethem ARIOĞLU
Ankara Yıldırım Beyazıt
Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Adıyaman University
Dr. İbraheem Saeed ALBAİDHANİ
University of Mustansiriya
Dr. İbrahim COŞKUN
Trakya University
Dr. İkbal Tuba ŞAHİN SAK
Van Yüzüncü Yıl University

Dr. Hacı DURAN
Adıyaman Üniversitesi
Dr. Hasan ASLAN
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Haluk GÖKALP
Çukurova Üniversitesi
Dr. Haluk ÖZCAN
Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Hakan AKDAĞ
Mersin Üniversitesi
Dr. Hamza GÜNDOĞDU
İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Harran Üniversitesi
Dr. Hasan GÜL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Hicran Hanım HALAÇ
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Dr. Hicran ÖZGÜNER KILIÇ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Dr. Hidayet KARA
Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Hikmet Feridun GÜVEN
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Işıl TANRISEVEN
Mersin Üniversitesi
Dr. İbrahim Ethem ARIOĞLU
Ankara Yıldırım Beyazıt
Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Adıyaman Üniversitesi
Dr. İbraheem Saeed ALBAİDHANİ
Mustansiriya Üniversitesi
Dr. İbrahim COŞKUN
Trakya Üniversitesi
Dr. İkbal Tuba ŞAHİN SAK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. İlyas ÖZTÜRK
Sakarya Universty

Dr. İrşad Sami YUCA
Muş Alparslan University

Dr. İsmail HIRA
Sakarya University

Dr. Kasım ERTAŞ
Şırnak University

Dr. Kazım ARICA
Ankara Yıldırım Bayezıt University

Dr. Kemal ÖZGEN
Dicle University

Dr. Kenan ÖZCAN
Adıyaman University

Dr. Kibar Evren BOLAT AYDOĞAN
Anadolu University

Dr. Levent DUMAN
Adana Bilim ve Teknoloji University

Dr. Mehmet AKKAYA
Dokuz Eylül University

Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR
Bandırma Onyedi Eylül University

Dr. Mehmet Emin DİNÇ
Adıyaman University

Dr. Mehmet GÜRLEK
İstanbul University

Dr. Mehmet Akif KAPLAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Dr. Mehmet Murat PAYAM
Adıyaman University

Dr. Mehmet ÖZMENLİ
Giresun University

Dr. Meltem AKBAŞ
Çukurova University

Dr. Meriç HARMANCI
Kocaeli University

Dr. Mesut YÜCESAN
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. İlyas ÖZTÜRK
Sakarya Üniversitesi

Dr. İrşad Sami YUCA
Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. İsmail HIRA
Sakarya Üniversitesi

Dr. Kasım ERTAŞ
Şırnak Üniversitesi

Dr. Kazım ARICA
Ankara Yıldırım Bayezıt Üniversitesi

Dr. Kemal ÖZGEN
Dicle Üniversitesi

Dr. Kenan ÖZCAN
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Kibar Evren BOLAT AYDOĞAN
Anadolu Üniversitesi

Dr. Levent DUMAN
Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Dr. Mehmet AKKAYA
Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. Mehmet Emin DİNÇ
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Mehmet GÜRLEK
İstanbul Üniversitesi

Dr. Mehmet Akif KAPLAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Mehmet Murat PAYAM
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Mehmet ÖZMENLİ
Giresun Üniversitesi

Dr. Meltem AKBAŞ
Çukurova Üniversitesi

Dr. Meriç HARMANCI
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Mesut YÜCESAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Mesut BULUT
Bayburt University

Dr. Mesut GÜN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Dr. Metehan YILGÖR
Bandırma Onyedi Eylül *University*

Dr. Metin DEMİRCİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Dr. Metin KILIÇ
Bandırma Onyedi Eylül *University*

Dr. Mohamet MAAMAR
Tilmisan University

Dr. Mohammed AL-HOURANİ
Yarmouk University

Dr. Muhammet YAZICI
Atatürk University

Dr. Mohamed Abdelmalek KHEMGANİ
Kasdi Merhab University

Dr. Murat Gökhan DALYAN
Adıyaman University

Dr. Murat KARABULUT
Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Dr. Murat SEZİK
Adıyaman University

Dr. Murat DUZCU
Hatay Mustafa Kemal University

Dr. Murtaza AYKAÇ
Ömer Halisdemir University

Dr. Mustafa ALİCAN
Muş Alparslan University

Dr. Mustafa BOZ
Çanakkale Onsekiz Mart *University*

Mustafa ÇAPAR
Çukurova University

Dr. Mustafa GÖK
Van Yüzüncü Yıl University

Dr. Mustafa KOÇ
Adıyaman University

Dr. Mesut BULUT
Bayburt Üniversitesi

Dr. Mesut GÜN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dr. Metehan YILGÖR
Bandırma Onyedi Eylül *Üniversitesi*

Dr. Metin DEMİRCİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Metin KILIÇ
Bandırma Onyedi Eylül *Üniversitesi*

Dr. Mohamet MAAMAR
Tilmisan Üniversitesi

Dr. Mohammed AL-HOURANİ
Yarmouk Üniversitesi

Dr. Muhammet YAZICI
Atatürk Üniversitesi

Dr. Mohamed Abdelmalek KHEMGANİ
Kasdi Merhab Üniversitesi

Dr. Murat Gökhan DALYAN
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Murat KARABULUT
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Murat SEZİK
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Murat DUZCU
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Murtaza AYKAÇ
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Mustafa ALİCAN
Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Mustafa BOZ
Çanakkale Onsekiz Mart *Üniversitesi*

Mustafa ÇAPAR
Çukurova Üniversitesi

Dr. Mustafa GÖK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Mustafa KOÇ
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Mustafa GÜNAY
Çukurova *University*

Dr. Mustafa Levent YENER
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. Mustafa Oğuz GÖK
Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Dr. Mustafa ÜNVERDİ
Gaziantep University

Dr. Mücahit ÇELİK
Adıyaman University

Dr. Nurkodzha AKBULAEV
Azerbaycan Devlet İktisat University

Dr. Nazife KARADAĞ
Adıyaman University

Dr. Nazım KURUCA
Giresun University

Dr. Necati ÇAVDAR
Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Necla TEKTAŞ
Bandırma Onyedi Eylül University

Dr. Necmettin ÇALIŞKAN
Hatay Mustafa Kemal University

Dr. Neslihan KARAKUŞ
Yıldız Teknik University

Dr. Nihat UYANGÖR
Balıkesir University

Dr. Nilüfer OKUR AKÇAY
Ağrı İbrahim Çeçen University

Dr. Nourdine DAOUDI
Departement de Demographie
Faculte des Sciences Sociales
University

Dr. Nuran TAŞLIGİL
Marmara University

Dr. Orhan KOÇAK
İstanbul University

Dr. Oktay AKTÜRK
Kırşehir Ahi Evren University

Dr. Mustafa GÜNAY
Çukurova *Üniversitesi*

Dr. Mustafa Levent YENER
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Mustafa Oğuz GÖK
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Mustafa ÜNVERDİ
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Mücahit ÇELİK
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Nurkodzha AKBULAEV
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

Dr. Nazife KARADAĞ
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Nazım KURUCA
Giresun Üniversitesi

Dr. Necati ÇAVDAR
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Necla TEKTAŞ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. Necmettin ÇALIŞKAN
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Neslihan KARAKUŞ
Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Nihat UYANGÖR
Balıkesir Üniversitesi

Dr. Nilüfer OKUR AKÇAY
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Nourdine DAOUDI
Departement de Demographie
Faculte des Sciences Sociales
University

Dr. Nuran TAŞLIGİL
Marmara Üniversitesi

Dr. Orhan KOÇAK
İstanbul Üniversitesi

Dr. Oktay AKTÜRK
Kırşehir Ahi Evren Üniversitesi

Dr. Ömer DÜZBAKAR
Bursa Uludağ University

Dr. Ömer ERDİMEZ
Adıyaman University

Dr. Ömer Tuğrul KARA
Cukurova University

Dr. Önder ÇAKIRTAŞ
Bingöl University

Dr. Özcan BAYRAK
Fırat University

Dr. Özel SEBETCİ
Aydın Adnan Menderes University

Dr. Polat TUNÇER
Ondokuz Mayıs University

Dr. Ramazan ASLAN
Adıyaman University

Dr. Ramazan SAK
Van Yüzüncü Yıl University

Dr. Ramazan Şamil TATIK
Muş Alparslan University

Dr. Recep ARDOĞAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Dr. Recep CENGİZ
Manisa Celal Bayar University

Dr. Ramazan ŞENGÜL
Kocaeli *University*

Dr. Refika Altıkulaç DEMİRAĞ
Çukurova University

Dr. Rengim SİNE
Bolu Abant İzzet Baysal University

Dr. Ruhattin YAZOĞLU
Atatürk University

Dr. Rumeysa AKGÜN
Kırıkkale University

Dr. Sadık Erol ER
Çukurova University

Dr. Salih DEMİRBİLEK
Ondokuz Mayıs University

Dr. Ömer DÜZBAKAR
Bursa Uludağ Üniversitesi

Dr. Ömer ERDİMEZ
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Ömer Tuğrul KARA
Çukurova Üniversitesi

Dr. Önder ÇAKIRTAŞ
Bingöl Üniversitesi

Dr. Özcan BAYRAK
Fırat Üniversitesi

Dr. Özel SEBETCİ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Polat TUNÇER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Ramazan ASLAN
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Ramazan SAK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Ramazan Şamil TATIK
Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Recep ARDOĞAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Recep CENGİZ
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Ramazan ŞENGÜL
Kocaeli *Üniversitesi*

Dr. Refika Altıkulaç DEMİRAĞ
Çukurova Üniversitesi

Dr. Rengim SİNE
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Ruhattin YAZOĞLU
Atatürk Üniversitesi

Dr. Rumeysa AKGÜN
Kırıkkale Üniversitesi

Dr. Sadık Erol ER
Çukurova Üniversitesi

Dr. Salih DEMİRBİLEK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Samet ÇEVİK
Bandırma Onyedi Eylül University
Dr. Sami BASKIN
Tokat Gaziosmanpaşa University
Dr. Savaş SERTEL
Munzur University
Dr. Savaş ŞAHİN
Akdeniz University
Dr. Sedat BAHADIR
Artvin Çoruh University
Dr. Seher Selin ÖZMEN
Tekirdağ Namık Kemal University
Dr. Selçuk ŞAHİNGÖZ
Kastamonu University
Dr. Selma SOL
Trakya University
Dr. Senar ALKIN ŞAHİN
Kütahya Dumlupınar University
Selda GÜZEL ÖZTÜRK
Selçuk University
Dr. Selim EMİROĞLU
İstanbul Aydın University
Dr. Seyhan CANYAKAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Sezai ÖZTAŞ
Kırklareli University
Dr. Serap PALAZ
Bandırma Onyedi Eylül University
Dr. Serdar YAVUZ
Fırat University
Dr. Sevda ASLAN
Kırıkkale *University*
Dr. Seyfullah KORKMAZ
Kırşehir Ahi Evran *University*
Dr. Sibel CENGİZHAN
Marmara University
Dr. Sunay AKKAYA
Adıyaman University

Dr. Samet ÇEVİK
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Dr. Sami BASKIN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Savaş SERTEL
Munzur Üniversitesi
Dr. Savaş ŞAHİN
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Sedat BAHADIR
Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Seher Selin ÖZMEN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Selçuk ŞAHİNGÖZ
Kastamonu Üniversitesi
Dr. Selma SOL
Trakya University
Dr. Senar ALKIN ŞAHİN
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Selda GÜZEL ÖZTÜRK
Selçuk Üniversitesi
Dr. Selim EMİROĞLU
İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Seyhan CANYAKAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Sezai ÖZTAŞ
Kırklareli Üniversitesi
Dr. Serap PALAZ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Dr. Serdar YAVUZ
Fırat Üniversitesi
Dr. Sevda ASLAN
Kırıkkale *Üniversitesi*
Dr. Seyfullah KORKMAZ
Kırşehir Ahi Evran *Üniversitesi*
Dr. Sibel CENGİZHAN
Marmara Üniversitesi
Dr. Sunay AKKAYA
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Südabe SALİHOVA
Azerbaycan Devlet İktisat University

Dr. Süleyman ÖZMEN
İstanbul Rumeli University

Dr. Şahin ŞİMŞEK
Kastamonu University

Dr. Şeyda Ferah ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart University

Dr. T. Osman MUTLU
Muğla Sıtkı Koçman University

Dr. Tayfun SERVİ
Adıyaman University

Dr. Temel Alper KARSLI
Bartın University

Dr. Tuba KARAHİSAR
Fenerbahçe University

Dr. Umut BALCI
Batman University

Dr. Utku ALTUNÖZ
Sinop University

Dr. Ünal TAŞKIN
Adıyaman University

Dr. Ünsal YILMAZ YEŞİLDAL
Akdeniz University

Dr. Ümit YILDIZ
Akdeniz University

Dr. Veysel ŞAHİN
Fırat University

Dr. Yakup POYRAZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Dr. Yasemin EZİN
Adıyaman Unversity

Dr. Yasin DOĞAN
Pamukkale University

Dr. Yasin TAŞ
Harran University

Dr. Yavuz AKÇİ
Adıyaman University

Dr. Südabe SALİHOVA
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

Dr. Süleyman ÖZMEN
İstanbul Rumeli Üniversitesi

Dr. Şahin ŞİMŞEK
Kastamonu Üniversitesi

Dr. Şeyda Ferah ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. T. Osman MUTLU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Tayfun SERVİ
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Temel Alper KARSLI
Bartın Üniversitesi

Dr. Tuba KARAHİSAR
Fenerbahçe Üniversitesi

Dr. Umut BALCI
Batman Üniversitesi

Dr. Utku ALTUNÖZ
Sinop Üniversitesi

Dr. Ünal TAŞKIN
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Ünsal YILMAZ YEŞİLDAL
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Ümit YILDIZ
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Veysel ŞAHİN
Fırat *Üniversitesi*

Dr. Yakup POYRAZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Yasemin EZİN
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Yasin DOĞAN
Pamukkale Üniversitesi

Dr. Yasin TAŞ
Harran Üniversitesi

Dr. Yavuz AKÇİ
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Yavuz BOLAT
Hatay Mustafa Kemal University
Dr. Yelda TUTAR SERTER
Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Yılmaz CEYLAN
Muş Alparslan University
Dr. Yılmaz KARADENİZ
Amasya University
Dr. Yunus Emre TANSÜ
Gaziantep University
Dr. Yunus KAPLAN
Osmaniye Korkut Ata University
Dr. Yusuf Kemal ÖZTÜRK
Amasya Üniversitesi
Dr. Yusuf SÜLÜKÇÜ
Necmettin Erbakan University
Dr. Yusuf ZORLU
Kütahya Dumlupınar University
Dr. Zafer İBRAHİMOĞLU
Marmara University
Dr. Zübeyir TURAN
Niğde Ömer Halisdemir University

Dr. Yavuz BOLAT
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Yelda TUTAR SERTER
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Yılmaz CEYLAN
Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Yılmaz KARADENİZ
Amasya Üniversitesi
Dr. Yunus Emre TANSÜ
Gaziantep *Üniversitesi*
Dr. Yunus KAPLAN
Osmaniye Korkut Ata *Üniversitesi*
Dr. Yusuf Kemal ÖZTÜRK
Amasya Üniversitesi
Dr. Yusuf SÜLÜKÇÜ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Yusuf ZORLU
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Zafer İBRAHİMOĞLU
Marmara Üniversitesi
Dr. Zübeyir TURAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Route Educational and Social Science Journal

Volume 6(8), September 2019

Article History		
Received / Geliş	*Accepted / Kabul*	*Available Online / Yayınlanma*
06.07.2019	*29.09.2019*	*30.09.2019*

THE COMPARISON OF THE NOTIONS OF "DUSKUNLUK" IN ALAWISM AND "TARD" IN BAHAISM

ALEVİLİKTEKİ DÜŞKÜNLÜK İLE BAHAİLİKTEKİ TARD ANLAYIŞININ MUKAYESESİ[1]

Yasin İPEK[2]

Abstract

Beginning with the Prophet Adam, the human history has witnessed many different civilizations up to now. Although, under different titles and rituals, numerous beliefs have emerged, the common point of them has been being tied to a holy. Appearing in various forms, in the practice of this holy, the owned culture, the expectations based on economic, social and political backgrounds of that society are some of the decisive factors. These factors have sometimes made people get together and sometimes made them get apart. For these reasons, different belief systems in the same regions have gained similar beliefs and practices under different names. The majority of our country belongs to the belief of Sunni Islam. Apart from this prevalent belief, various interpretations of Islam such as Alawi-Bektashism and Bahaism, which can be named as New Religious Movement, are also encountered. In this study, we will try to make a brief comparison of "Duskunluk" and "Tard" notions in Alawi-Bektashism and Bahaism which can be defined as being excluded from society resulting from behaving against the norms of these beliefs.
Keywords: Alawi, Bahai, Duskunluk, Tard.

Özet

Âdem peygamber ile başlayan insanlığın tarihi, günümüze kadar farklı birçok medeniyete şahitlik etmiştir. Bu farklılaşma sürecinde değişik isim ve ritüeller altında birçok inanış ortaya çıkmışsa da hepsinin ortak noktası, bir kutsala bağlanma olmuştur. Farklı şekillerde tezahür eden bu kutsalın tecrübesinde; sahip olunan kültür, yaşanılan toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi yapısından kaynaklı beklentiler gibi unsurlar belirleyici etmenlerden başlıcalarıdır. Bahsi geçen bu unsurlar kimi zaman inananları birbirinden uzaklaştırmış kimi zamanda birbirine yaklaştırmışlardır. Bu sebeplerden dolayıdır ki aynı coğrafyada gözlenen farklı inanç türleri değişik adlar altında benzer birçok inanış ve uygulamaya sahip olmuşlardır. Ülkemiz nüfusunun büyük çoğunluğu Sünni İslam inancına mensuptur. Bu yaygın inanışa ek olarak Alevi-Bektaşi inancında olduğu gibi İslam'ın farklı yorum şekillerine ve Bahailik gibi Yeni Dini Hareket olarak adlandırılabilecek inanışlara da rastlanılmaktadır. Biz de bu çalışmamız ile Alevilik ve Bahailik inanışlarında farklı adlar ile anılmasına rağmen, o inanca mensup bireyin benimsediği inancın kurallarına aykırı hareket etmesinin bir neticesi olarak toplumdan dışlanması şeklinde kısaca tanımlayabileceğimiz "Düşkünlük" ve "Tard" kavramlarını ele alarak kısa bir mukayesesini yapmaya çalışacağız.
Anahtar Kelimeler: Alevi, Bahai, Düşkünlük, Tard.

[1] Bu makale 25-27 Haziran 2019 tarihleri arasında Nevşehir'de düzenlenen 3. Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

[2] Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, yipek75@hotmail.com

GİRİŞ

Hz. Muhammed ile başlayan İslam tarihi, gerek peygamberin yaşadığı dönemde gerekse onun vefatından sonraki dört halife dönemlerinde bir takım sıkıntılara sahne olmuştur. Fakat İslam tarihindeki ilk büyük çatlak ve ayrılık 657 (H. 37) yılında halife Hz. Ali ile Şam valisi Muaviye arasında gerçekleşen Sıffin Savaşı ile belirgin bir hal almıştır. Bu savaşın sonrasında ortaya çıkan ihtilafı gidermek maksadıyla yapılan Hakem Olayı ile birlikte hizipleşme daha da artmış ve İslam dünyasındaki ilk büyük bölünme gerçekleşmiştir. Bu ayrılıkla birlikte bir tarafta Muaviye destekçisi Emeviler diğer tarafta ise Ali yanlısı Şiiler, İslam'ın yegâne temsilcisi ve halifelik makamının asıl sahibi oldukları iddiasıyla ortaya çıkmışlardır. Çalışmamızda ele alacağımız dini oluşumların ana omurgasını oluşturan Şia, o gün olduğu gibi günümüzde de İslam coğrafyasındaki en büyük dini gruplardan biridir. Şia zamanla kendi içerisinde farklı birçok kola ayrılmıştır. Bu kollardan bazıları aynı çatı altında farklı isimler ve görüşler şeklinde varlıklarını sürdürürlerken farklı biçimlere bürünen Şii gruplarda olmuştur. Bu farklılaşmaya örnek olarak Şia'nın içinden çıkmasına rağmen tevella- teberra ve ehli beyt sevgisi dışında neredeyse Şiilikle hiçbir ortak noktası kalmayan İslam'ın farklı bir yorumu olarak niteleyebileceğimiz Aleviliği ve Şia'da gelmesi beklenen mazharın öncüsü olduğu iddiasında bulunan Bab ve onun müjdelediği Bahaullah'ın öğretileriyle Yeni Dini Hareket olarak ortaya çıkan Bahailiği verebiliriz.

Her inanç sistemi kendi kurallarını da beraberinde getirmiştir. Genellikle inanç- ibadet ve ahlak ana başlıkları altında toplayabileceğimiz bu kurallar, inananlar için olumlu ya da olumsuz olarak nitelenen davranışlarında belirleyicisi olmuşlardır. Tüm bu kuralların neticesinin dünya hayatından ziyade ölüm sonrası hayatta ortaya çıkacağı beklentisi, inananlar arasında hâkim olan düşüncedir. Fakat yapılan kötülüğün ya da büyük yanlışın tüm cezasını ölüm sonrasına bırakmanın mağdurlar ve diğer insanlar açısından bu dünyayı sıkıntılı bir hale getirmesi ihtimalinden dolayı olumsuz davranış sergileyen insanlar için dünyevi birtakım yaptırımlar da uygulamaya konulmuştur. Böylece hem toplumu daha yaşanılır bir hale getirmek hem olumsuzluklardan yıpranan kamu vicdanını onarmak hem de diğer insanların bu somut olaylardan ibret alması amaçlanmıştır. Alevilikteki düşkünlük ile Bahailikteki tard cezaları da bu türden yaptırımlardır.

ALEVİLİKTE DÜŞKÜNLÜK

Alevilik, temellerini Hakem Olayına kadar götürebileceğimiz, Şia'nın içinden çıkmış, zaman içerisinde ise bu mezhepten ayrılarak kendine has sistemini oluşturmuş İslam'ın yorum şekillerinden biridir. Türkiye'deki sayıları -net olarak bilinmemekle birlikte- ülke nüfusunun yaklaşık %10- 15'ine yakındır. Alevilerin kimlikleri, mensubu oldukları inanç sistemi, Aleviliğin İslam içerisindeki yeri gibi birçok konu uzun yıllar boyunca tartışılmıştır ve günümüzde de bu tartışmalar devam etmektedir. Alevilik hakkında yapılan onlarca tanımlamaya rağmen gerek bu inanca mensup olanlar gerekse Sünni kesim tarafından bahsi geçen konularla alakalı bir mutabakat sağlanamamıştır.

Hz. Ali'yi merkeze koyan bu inanç sisteminde kimi gruplar, onu Ehli Beyt'e mensup bir sahabe ve dördüncü halife olarak kabul ederlerken kimi gruplar da onu Hz. Muhammed sonrası bozulan İslam'ın asıl savunucusu hatta ilahi vasıflara sahip bir din kurucusu olarak ifade etmişlerdir (İpek, 2017: 149-151). Dolayısıyla Hz. Ali'ye çok farklı nitelemeler yapılmıştır. Bazıları tarafından Ali taraftarı, Ali'yi seven gibi basit anlamlar yüklenen Alevilik (İpek, 2017: 149-151), bazıları tarafındansa Farsça/ Kürtçe Alawi kelimesinden türeyen ateşe tapanlar şeklinde tanımlanmıştır (Bender, 2003:93). Tüm bu tartışmaları bir tarafa bırakıp tarihsel verilerden yola çıkılarak yapılan şu tarif, bize göre de Aleviliği en iyi şekilde özetlemektedir. Alevilik; X. yüzyıldan itibaren İslam'ı kabul eden Türklerden yarı göçebe olanların daha önce mensubu oldukları ya

da irtibatta oldukları eski Türk İnançları, Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi inançlarla, yeni mensubu oldukları İslam'ın sentezlenmesiyle ortaya çıkan, kitabi olmayan Sünni- Şii inanç motifleriyle birleşik bir inanış şekli, İslam'ın farklı yorumlarından biridir (İpek, 2017: 157-158).

Düşkünlük

Alevilerin resmî hukuk dışında başvurdukları geleneksel hukuk sisteminin uygulamalarından biri de düşkünlüktür. Tarihsel süreçte Sünni otorite ile yaşanan çatışmalar, beraberinde tarafların birbirinden uzaklaşmasına ve karşılaştıkları sorunlarda kendi çözümlerini üretmelerine sebep olmuştur. Alevi toplumunda ortaya çıkan toplumsal sorunların çözümü için de dedenin önderliğinde kendi halk mahkemeleri teşekkül ettirilmiştir. Halk mahkemesi olarak algılanan cem mahkemesinin verdiği en ağır ceza, düşkünlüktür (Korkmaz, 2003:70-72). Toplumdan dışlanma gibi ağır hükümler olarak karşımıza çıkan bu yaptırımlar, Alevilerin yol* ve öğretilere karşı daha duyarlı olmalarına vesile olmuştur.

Alevi inanç sisteminde "üç sünnet, yedi farz" olarak buyruk kitaplarında geçen kaidelere uymayan (Soyyer, 2005:210), ahlâkî değerler sisteminin korunması amacıyla benimsenen yolun ilkelerini dikkate almayıp yasaklanan şeyleri işleyen kimse, cem ayininde dedenin kararı ve toplumun tasvibiyle "düşkün" ilân edilir. Toplumdan soyutlanmayı, cemlere ve meydana alınmamayı hatta çok önceleri öldürülmeyi de içeren suçluluk durumuna da "düşkünlük" denilmektedir (Yörükân, 1998:80; Noyan, 1995:210). Bazen düşkün yerine "yolsuz", düşkünlük yerine de "yolsuzluk" kelimelerinin kullanıldığı da görülmektedir. Düşkünlerin aldıkları cezalara ise "sitem" adı verilmektedir (M. Yaman, 2011:236).

Düşkünlüğün çeşitleri

Kişinin işlediği suça göre düşkünlük sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sürekli olan düşkünlüğe "Yol düşkünlüğü/ yoldan düşme" de denmektedir ve bu kimsenin artık o toplum içinde yaşamasına imkân yoktur. Sünni birisiyle evlenmek (Eröz, 1977:144; Baha Sait Bey, 2000:149-161), musahiplik için verilen sözden dönmek (Coşkun, 2014:17; Er, 98:42), Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e dil uzatmak, kul hakkı yemek (A. Yaman, 2009:204), ikrar bozmak, dedeye ve meydan erenlerine yalan söylemek, sırrı açığa vurmak, öfkesine yenik düşüp cana kıymak yani cinayet işlemek, yüz kızartıcı suçu olmayan eşi boşamak, zina yapmak, başkası ile nişanlı bir kızı kaçırmak, toplum malına zarar vermek, faiz yemek gibi kabahatler en ağır suçlar olarak kabul edilir ve yoldan düşmeyi gerekli kılar (M. Yaman, 2011:225; Baha Sait Bey, 2000:149-161). Bu kişilerin mahkemesini kendi dedesi yapar. Şayet dede, o anda orada yoksa dede gelene kadar o kişi toplumdan dışlanır. Dede geldiğinde konuyu iyi bilen kişilere danışır ve orada bulunan canlara da sorarak duruma göre suçluya cezasını verir.

Yol düşkünlerinin bulunduğu ortamda selam verilmez, onların selamı alınmaz, düğün-bayram gibi merasimlere dâhil edilmez, malı mala katılmaz, cenazesi olsa darı çekilmez. Yol düşkünlerine genellikle bir yıldan on iki yıla kadar topluma katılmama cezası verilir (Özbilgin, 2011:412). Bazen bu cezanın süresi ömür boyu da olabilir. Böylesi bir durumda o kişi hayat boyu topluluk tarafından dışlanır; cemlere giremez, ona selam verilmez, evine gidilmez, ekmeği yenilip suyu içilmez, kız alıp verilmez, sürüsü diğer sürülerin arasına katılmaz, bayramlaşılmaz, düğün derneğe davet edilmez, hastası ziyaret edilmez, ölüsü olursa cenazesine katılınmaz yani o toplumda yaşayamaz hatta ölümünde cenazesi dahi yıkanmaz ve asıl cezası mahşere bırakılır (Kıyak, 2017:2850; Er, 1998:51).

* **Yol:** Alevilikte uyulması, eksiksizce yerine getirilmesi gereken kural ve töreler.

Musahibi düşkün olan kişinin -zamanında onun yanında yer almadığı, ona doğru yolu göstermediği için- kendisi de düşkün kabul edilir (Coşkun, 2014:18).

Geçici olan düşkünlüğe ise "Pir gözünde düşkünlük" de denmektedir. Yola boyun eğmeyip kendi kurallarını geçerli sayarak pirin dediklerine uymayanlara yani hafif sayılabilecek suçları işleyenlere, kendi dedesi tarafından verilen cezadır. Bu kişiler içinde bulundukları toplumda yaşamlarını devam ettirirler ancak ceza süresince topluluk içine giremezler ve kendileriyle her türlü ilişki kesilir yani sosyal yaşamın bütün faaliyetlerinden men edilirler. Düşkün ilan edilen kişi, hatasını anlayıp pişman olduğunu ifade ettiğinde, ikrar verip yola yeniden girer ve geçici düşkünlüğü sona erer (Özbilgin, 2011:412).

Düşkünlük Meydanı/ Düşkünlük Cemi

Yoldan çıkana düşkünlük cezasının verildiği ve cezasını çekip pişmanlık duyarak hatasından dönen kimsenin yeniden yola kabulü için düzenlenen merasime/ ceme "düşkünlük erkânı" denir (M. Yaman, 2011:236). Düşkünlük meydanı, ceza verilmek üzere açılabileceği gibi cezanın kaldırılması, düşkünlerin affedilmesi için de açılabilmektedir (Yörükân, 1998:80).

Halk Mahkemesi olarak da isimlendirilen düşkünlük meydanı şu şekilde icra edilmektedir: Suçlu olduğu iddia edilen kişinin durumu dedeye iletilir. Mağdur olan kişi, dede ve cemaatin huzurunda şahitleriyle birlikte şikâyetini dile getirir. Ardından suçlu, meydana çağrılıp varsa şahitleriyle birlikte o da dinlenir. Suçun sabit olduğu anlaşıldıktan sonra dede, suçlunun düşkün olduğuna karar vererek cezasını açıklar. Bu cezayı taliplere ancak bağlı oldukları dede verebilir. Dedenin açıkladığı karar kesindir. Bazı özel durumlardan ötürü dede, karar vermekten imtina ederse konu pir'e havale edilebilir. Suçlanan kişi veya kişiler maddî veya manevî şekilde cezalandırılabileceği gibi affedilmeleri de mümkündür (Baha Sait Bey, 2000:149-161).

Şayet düşkün olan kişi dede ise şu yol izlenir: Suçlu olduğu iddia edilen dede, pir'i yahut bağlı olduğu dede veya onun da içinde bulunduğu bir dedeler grubu tarafından yargılanır. Düşkün hale gelen dede posttan düşer ve cem ayinini yürütemez (Özbilgin, 2011:412).

Türkiye'de Alevilerin üst karar mercii olan tek düşkün ocağı Erzincan'daki Hıdır Abdal Sultan Ocağı'dır. Düşkünlük konusunda tereddüdü olan veya karar vermekte zorlanan dedeler, durumu bu ocağa havale ederler. Düşkün Ocağı veya Kanlı Ocak gibi adlarla anılan bu ocağın dedeleri, taliplere verilen cezaları yeniden değerlendirip onaylayabilecekleri gibi iptal etme yetkisine de sahiptirler (A. Yaman, 1998:27).

Düşkünlüğün Kaldırılması/ Düşkünlük Kaldırma Cemi

Düşkünlük durumunun kurulan cem ile sona erdirilmesine "düşkün kaldırmak" denilmektedir. Düşkün kişi pişmanlık duyup suçunu itiraf etmesinin ardından bir daha suç işlemeyeceğine dair söz vererek tekrar yola girebilmek için rehbere durumunu iletilir. Rehber, dedeyi konuyla ilgili bilgilendirir. Dede, düşkün olan kişiyi dara çeker/ sorgular. Düzenlenen cem esnasında orada hazır bulunan cemaatin önünde sorgulanan kişi bir daha suç işlemeyeceğine dair söz verir. Cemde bulunanların rızalıklarının alınmasının ardından, "yunmak" veya "düşkün kaldırmak" denilen bu merasim ile kişi yeniden yola kabul edilir. Artık düşkünlükten kurtulduğu için bütün kişisel ve toplumsal haklarına kavuşmuştur (Kıyak, 2017:2852; Üçer, 2018:66).

Düşkünlük Cezasının Uygulanmasına Dair Tarihsel Süreçteki Örnekler

Düşkünlük cezasına dair ilk örnek peygamberimizin uygulamasına dayandırılmaktadır. M. 630 (H. 8) yılında gerçekleştirilen Tebük Seferine katılmayan

üç sahabe hakkında verilen ceza, düşkünlük olayının ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Ensar'dan Kâ'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye hiçbir mazeretleri olmadığı halde sefere gitmemişlerdi. Bu üç sahabenin durumundan haberdar olan Hz. Muhammed, onlara toplumdan tecrit cezası vermiş ve en yakınları dâhil hiçbir Müslüman onlarla konuşmamıştır. Bu süreç, Tevbe Suresi 118-119. ayetlerinin nazil olup ta onların affedildiğinin bildirilmesine kadar elli gün boyunca devam etmiştir (Yiğit, 2016).

Düşkünlüğe dair bu ilk örnekten başka ülkemizde farklı yıllarda ve farklı sebeplerden dolayı sürekli veya geçici tarzda verilmiş onlarca düşkünlük cezasına rastlanılmaktadır. Bu konuya dair daha detaylı bilgi için Mehmet Ersal tarafından hazırlanmış çalışmaya bakılabilir (Ersal, 2007:14-16).

BAHAİLİKTE TARD

Şia'dan türeyen diğer bir inanç sistemi de Bahailiktir. Başlangıçta Şia'nın Şeyhiyye koluna bağlı bir oluşum olan Babilik, zamanla Bahailiğe dönüşerek Yeni Dini Hareket (mensuplarına göre müstakil bir din) halini almıştır. Günümüzdeki nüfuslarına dair -net olmamakla birlikte- farklı kaynaklardan edinilen bilgilere göre 5- 6 bin arası Türkiye'de olmak üzere dünya genelindeki sayılarının 5 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Bahailik, bu inanca reddiye tarzında yazılmış eserlerde: "On dokuzuncu yüzyılda Bâtını yorumlarla karmaşık hale sokulmuş tasavvufun ve Şiiliğin ana esaslarından olan Mehdilik anlayışının ortaya çıkardığı fesat bir akım" olarak nitelendirilmektedir. Konuya daha objektif bir yaklaşım tarzı sergileyen kaynaklarda ise: "On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İran'da Ali Muhammed'in (Bab) müjdelediği, Hüseyin Ali (Bahaullah) tarafından kurulan, İslami geleneğin içerisinden çıkıp; din, millet ve ırk ayrılıklarını ortadan kaldırıp tüm dinleri birleştirme amacını güden dini akım." şeklinde tanımlanmaktadır. Bu inanca mensup olanlara göreyse tüm ırkları ve insanları evrensel bir amaçta ve ortak bir dinde birleştirmeyi amaçlayan ve günümüzdeki son ilahî din hükmünde olan Bahailik: "On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında iki ilahi elçinin (Bab ve Bahaullah) zuhuruyla başlayıp, onlardan sonra Abdulbaha, Şevki Efendi ve Yüce Adalet Evi tarafından yönetilen, 'insanlık âleminin birliği' felsefesiyle, dil- ırk- cinsiyet- sınıf ayrımı yapmaksızın din ile bilimin ahenkli uyumuyla tüm insanları ortak evrensel değerler etrafında toparlamayı amaç edinen, Allah'ın Âdem peygamber ile başlattığı ilahî kelamının günümüzdeki mevcut hali" şeklinde ifade edilmektedir (İpek, 2010: 161-162).

Tard

Bahai inancında Emrin* esaslarına aykırı bir tutum sergileyen ya da Adalet Evine karşı gelen kişi "tard" ile cezalandırılmaktadır. Bu ceza sayesinde ilahî zuhurda tefrika ve ayrılık kapılarının kapanacağına ve ilahî emrin birliğinin korunacağına inanılmaktadır (Kuçani, 99:29).

Bahailikte tard cezası şu şekilde tanımlamaktadır: Ahbaplardan* birinin davranışlardan dolayı Bahai toplumu içerisindeki en temel haklarından biri olan seçme ve seçilme hakkının elinden alınmasına "Tard" adı verilmektedir (Sezgin:56). Tard olunmuş, kovulmuş, vazifesinden çıkarılmış kimseye ise "Matrud" denmektedir (Türkiye Bahai Toplumu, 2009:67).

Bahailiğin temel şahsiyetlerinden biri olan Abdulbaha ise tard cezasıyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

* **Emir:** Bahailikte inanılması gereken esaslar.

* **Ahbap:** Bahai inancına mensup olan insanların birbirlerine hitaben kullandıkları terim.

> *Bir Bahai'nin iğne ucu kadar dahi Adalet Evi'nin hükmünü çiğnemesi veya bir an bile onun emrini yerine getirme noktasında duraksaması halinde o kişi, reddedilen ve tard edilen kişilerden olacaktır.* (Abdulbaha, 1997:56)

Bahailer tard kavramını herhangi bir din veya inanç sisteminden çıkarılmak ya da uzaklaştırılmak anlamında da kullanmaktadırlar. Buna dair Bahai kaynaklarında bahsedilen birkaç örneği verecek olursak:

> *Bilim adamı Galileo yaşadığı dönemde hâkim olan yanlış fikirleri reddettiği için 1616 yılında tutuklanmış ve hayatının sonuna kadar tard ve sürgün edilmiştir.* (Yüce Adalet Evi:6)

Diğer bir örnekte ise;

> *1930'lu yıllarda Mısır'da yaşayan Müslümanlardan bir kısmının Bahai inancına tabii olmaları üzerine Mısır mahkemeleri ve Mısır Başmüftüsü bu insanların küfre saparak lanetlendiklerine hükmederek, onları İslamiyet'ten tard etmiştir.* (Şevki Efendi, 1995: 388-389)

Tardı Gerektiren Suçlar ve Cezanın Verilmesi

Bahailere göre tardı gerektiren hallerden başlıcaları şunlardır: Siyasî faaliyetlerde bulunmak; medeni kuralları ihlal etmek; alkollü içki, uyuşturucu madde kullanmak veya satmak (Bu kişiye ceza verilmeden önce ilk olarak öğüt verilir ve şayet aynı hatayı yapmayacağına dair söz alınırsa herhangi bir cezaî uygulamaya gidilmez. Fakat suçun tekrarlanması durumunda kişiye yeniden uyarı yapılır ve yine devam ederse tard cezası uygulanır); Bahai evlilik yasalarını ihlal etmek ve ahlâka aykırı davranmak. Burada bahsedilen suçları işleyen bir Bahai'nin bağlı bulunduğu mahfilden üyeliği düşürülerek Bahailikten tard edilir (Sezgin:55-56).

Kişi yukarıda bahsi geçen ihlallerden biri veya birkaçını bilmeden ve kasıt olmaksızın yapmış ise önce yaptığı yanlıştan dolayı uyarılır ve diğer ahbaplar tarafından eğitilir. Fakat suç olduğunu bilerek kasıtlı olarak yapmış ise sırasıyla şu işlemler gerçekleştirilir: Sıkıntı yaratan durum şahsa bildirilir ve ondan yasalara riayet etmesi istenir. Şayet davranışında bir değişiklik olmaz ise karşılaşacağı sonuç hakkında ona bilgi verilir. Buna rağmen ihlal devam ederse bu durum Mahalli Mahfil tarafından tard önerisi ile Milli Ruhani Mahfile iletilir. Milli Mahfil de gerekli araştırmaları yaptıktan sonra gerek görür ise tard cezasını onaylar (Sezgin:55-56; Şevki Efendi, 1995:350; Özşuca, 1984:63-64).

Şayet Adalet Evi'nin[*] üyelerinden biri Misak'ı[*] bozma suçu işlerse, konu Tanrı Emrinin Elleri[*] tarafından araştırılır. Misak'ı bozan kişi, Adalet Evi'nin onayına bağlı olarak Tanrı Emrinin Ellerinin kararı ile tard edilir. Emrin Ellerinin kararı, Bahai dünyasına Yüce Adalet Evi tarafından ilan edilir (Yüce Adalet Evi'nin "Tard Etme Yetkisi" hakkında Milli Ruhanî Mahfillere gönderdiği 9 Mart 1965 tarihli mesajı).

Tard Cezasının Kaldırılması

Tard cezasını aldıktan sonra pişmanlık duyup kendisine verilen cezadan kurtulmak isteyen kimse, öncelikle ikamet ettiği yerdeki Mahalli Mahfil aracılığıyla Milli Mahfile başvurur. Burada durumu görüşüldükten sonra hatasını anladığına ve aynı kusuru yeniden yapmayacağına kanaat getirilirse, verilen tard cezasının affedilmesi için Yüce Adalet Evi'ne başvuru yapılır. Yüce Adalet Evi üyeleri tarafından bu istek görüşülerek karara bağlanır. Görevlendirilen Emrin Ellerinden biri tarafından sonuç şahsa

[*] **Adalet Evi:** Günümüzde Bahailerin yönetim merkezi.

[*] **Misak:** Bahailerin Emrin gereklerine uyacaklarına dair vermiş oldukları ahit.

[*] **Tanrı Emrinin Elleri:** Bahai yönetim düzeninde üst düzey yetkililer.

bildirilir. Karar olumlu ise kişi yeniden Emre tabii olur ve eskiden sahip olduğu tüm hakları yeniden elde eder. Şayet karar olumsuz ise tard cezasının uygulanmasına devam edilir.

Tard Cezasının Uygulanmasına Dair Tarihsel Süreçteki Örnekler

19. yüzyılın ortalarında başlayan Bahai tarihinin ilk günlerinden beri tard cezası uygulanmıştır. Bu cezayı ilk uygulayan kimse Bahailiğin ana karakteri olan Bahaullah olmuştur. Bahaullah Mirza Hüseyin Ali kendisine muhalif olan isimleri Baha ehline ve inancına zarar verdikleri gerekçesiyle tard etmiştir. Bahaullah'ın İktidarat ve Selman Levihleri gibi bazı levihlerinde de belirttiği üzere; "Settar sıfatıyla hilekâr insanların hatalarını ve eksiklerini örtmesine rağmen Tanrı'nın emrine zarar vereceklerini anladığı için kardeşi Subhi Ezel Mirza Yahya, Seyyid Muhammed, Ahmed Kaşani ve Cemal Burujirdi gibi yıllarca yanında yer almış olan birkaç kişiyi daha Baha ehlinden kovmuş" yani cemaatinden tard etmiştir (Şevki Efendi, 1995:174; Taherzadeh, 1998:135,182-183,187,284; Kuçani, 1999:24).

Türkiye'de yaşayan Bahailer arasında ise Tard cezası uygulananların sayısı çok azdır. Bunlara dair belki de en dikkat çekici örnek 1890'lı yılların sonlarında Musul'dan Türkiye'ye göç eden ve İskenderun'a yerleşen bir aile ile ilgili olanıdır. Bu ailenin zaman içerisinde maddî durumundaki gelişmeyle orantılı olarak saygınlığı da giderek artar. Hatta aile fertlerinden birisi İran'ın Türkiye Fahri Başkonsolosluğu görevine getirilir ve bizzat Şevki Efendi tarafından verilen talimatla bu siyasî görevinden derhal ayrılması istenir. Aile fertleri bu göreve devam edeceklerini bildirince Şevki Efendi tüm aileyi tard eder ve diğer Bahailerin bunlarla görüşmesini yasaklar. İlginç olansa oradaki diğer Bahailer bu aileyle olan irtibatlarını açık talimata rağmen sürdürmeye devam ederler. Ortaya çıkan bu yeni ve Bahailer açısından oldukça can sıkıcı durum karşısında Şevki Efendi çözüm olarak İskenderun'daki Bahailerin sırf bu aile ile olan irtibatlarını kesmeleri için başka illere göç etmeleri talimatını verir. Ardından da hem durumu kontrol etmek hem de oradaki Bahaileri taşınmaya ikna etmek için İran Milli Mahfili, 1951 yılında iki üyesini İskenderun'a gönderir. Bu olaydan on beş yıl sonra 1966'da Tard cezasının affedilmesi için aile Yüce Adalet Evi'ne başvurarak bağışlanma talep eder. Bu isteğin gereğinin yapılması ve konunun incelenmesi için görevlendirilen Emrin Eli tarafından hazırlanan rapor neticesinde 1966 yılında Tard edilen ailenin affedilmesine karar verilir ve bu neticeyi aileye bildirmesi için Türkiye Milli Mahfilinin yöneticileri görevlendirilir (Özşuca, 1997:126-129).

Ülkemizdeki tard olaylarına dair diğer bir örnek de 1980 yılında Antakya Serinyol Mahfili üyelerinden birisinin siyasetle uğraştığı için Bahai dini ile ilişkisinin kesilmesidir. Bu kişi Tard talebiyle Milli Mahfil'e sevk edilmiş ve orada da bu teklif onaylanarak o kişi tard edilmiştir (Özşuca, 1997:229).

DÜŞKÜNLÜK İLE TARD'IN MUKAYESESİ

Her iki inanç biçimi de İslami referanslı olup zaman içerisinde Şia'dan farklılaşarak, Alevilik İslam'ın bir yorumu şekline, Bahailik ise Yeni Dini Harekete (mensuplarınca müstakil dine) dönüşmüştür.

Her iki cezaî yaptırımın ilk uygulamaları, bu inanç sistemlerinin tarihsel süreçteki ilk günlerine kadar gitmektedir. Düşkünlük için Hz. Muhammed, tard içinse Bahaullah dönemlerine kadar uzanan somut örnekler vardır.

Her iki ceza sistemi de yazılı kurallardan ziyade sözlü kurallara dayandırılmaktadır.

Her ikisinde de amaç, -Alevilikte "Yol", Bahailikte ise "Emir" adı verilen- inancın öğretilerinin düzgün işlemesi ve sürekliliğinin sağlanmasıdır.

Ceza sisteminin karar vericisi ya da belirleyicisi düşkünlükte dede, tard'da ise mahfillerdir. Suçun büyük olması durumunda Alevilikte Erzincan'daki Hıdır Abdal Sultan Ocağı, Bahailikte ise Hayfa (İsrail)'da ki Yüce Adalet Evi üst karar merci olarak hükmü vermektedirler. Bu kişi ya da kurumlar cezayı vermeden önce suçlanan kişiyi dinleyip ona kendisini savunma hakkı verirler ve ardından diğer yetkili şahıslarla istişare ederek son kararı açıklarlar.

Her ikisinde de cezalandırılan kimseye özel bir ad verilmektedir. Aleviler düşkün ilan edilen kimseye "yolsuz", Bahailer ise tard edilen kimseye "matrud" demektedirler.

Suçun türüne göre, düşkünlük sürekli ve geçici olarak ikiye ayrılmakta iken tard'da özel bir isimlendirmeye gidilmemiş olmasına rağmen uygulamada böylesi bir ayrım görülmektedir.

Her iki inanç sisteminde de temel inanç ilkelerini inkâr, inancın temel şahsiyetlerine ve otoritelerine saygısızlık, ahlâkî kuralların kasıtlı ve sürekli şekilde ihlali cezayı gerektirmektedir. Bunlara ek olarak Bahailikte siyasetle uğraşanlarda tard edilirler.

Düşkünlükte cezanın uygulanış şekli, kişiyle her türlü beşerî ve sosyal münasebetlerin kesilmesi şeklinde suçluyu toplumdan dışlamak iken tard'da cezalandırma şekli, kişinin elinden Emir ile ilgili seçme ve seçilme haklarını alıp onu Bahai toplumundan dışlamaktır.

Her ikisinde de ceza bireysel olabildiği gibi suçun türüne göre kollektif de olabilir. Suça müdahil olmaları durumda ailelerde cezalandırılırlar. Alevilikte buna ek olarak – uyarı ve muhafaza- görevini tam olarak yerine getirmediği için suçlanan kimsenin musahibi de cezalandırılır.

Her ikisinde de kişi yaptığı hatadan pişman olur ve hatasından dönerse dini otoritelerin onayı ile cezası kaldırılabilir.

SONUÇ

Şia kökenli iki inanç sisteminde de yer alan düşkünlük ve tard anlayışları ilk bakışta Hristiyanlıktaki "Aforoz" uygulamasına benzetilebilmekte hatta ondan kaynaklandığı düşünülebilmektedir. Kişiyi birtakım haklardan mahrum etmesi bakımından benzerlik arz etmekle birlikte yapısal olarak aralarında bariz farklar vardır. Aforoz ile belirli suçları işleyen bir Hristiyan, dinî otorite tarafından cemaatten tamamen uzaklaştırılır iken, düşkünlük ve tard ile kişi hem toplumdan tecrit edilmekte hem de her türlü sosyal haklardan mahrum bırakılmaktadır. Ayrıca aforoz cezasının dönüşü olmamasına rağmen, düşkünlük ve tard'da yetkili kişi veya kurum tarafından verilen ceza bir nevi yaptırım olup, kişinin pişmanlık duyması neticesinde yeniden geri dönme ve topluma uyum sağlama imkânı vardır.

Gerek Aleviler gerekse Bahailer kendi öz yapılarını muhafaza etmek, mensuplarının huzur ve düzenini temin etmek, kendi toplumsal birlik ve beraberliklerini koruyabilmek için birtakım kurallar geliştirmişlerdir. Ortaya koydukları bu kurallar, mensubu oldukları toplumların resmî yasalarına ek olarak sahip olunan inanç esasları ve kültürlerine göre şekillendirdikleri örfi esaslardır. Alevilikteki "düşkünlük" anlayışı ile Bahailikteki "tard" anlayışını incelediğimizde bu kuralların müntesibi olunan inanç sistemi içerisinde bir nevi otokontrol işlevi gördüğü açıktır.

Alevlikte "Yol"u, Bahailikte ise "Emri" terk eden ya da kasıtlı şekilde aykırı davranış sergileyen kimseler "düşkünlük" veya "tard" ile cezalandırılarak toplumdan soyutlanmaktadır. Bu ceza sistemi ile kendisiyle baş başa kalan kişinin hatasının farkına vararak nefsini terbiye etmesi ve toplumda ortaya çıkabilecek huzursuzlukları minimize etme gayesi güdülmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde her iki ceza sistemine dair birçok örnek uygulamaya rastlanılmaktadır. Suçun önlenmesi ya da suçlunun cezalandırılmasında son çare olarak olan başvurulan düşkünlük ve tard cezaları, bu inançların ilk gününden beri tatbik edilmişlerdir. Fakat Alevilikteki düşkünlükle karşılaştırdığımızda Bahai toplumunda tard olayının daha az sayıda gerçekleştirildiği söylenebilir. Bunun sebebi de, Alevilere göre Bahailerin daha kısa bir tarihsel geçmişe ve daha az nüfusa sahip olmalarıdır.

KAYNAKÇA

Abdulbaha (1997). Abdulbaha'nın Yazılarından Seçmeler (M. Mecidi, çev.). İstanbul: Kazancı Matbaacılık.

Baha Sait Bey (2000). İ. Görkem (Yay. Haz.). Türkiye'de Alevi Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bender, C. (2003). On İki İmam ve Alevilik. İstanbul: Berfin Yayınları.

Coşkun, N. Ç. (2014). Anadolu Alevilerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri. Folklor/ Edebiyat. C 20. S 78/ 2, 17-18.

Er, P. (1998). Geleneksel Anadolu Aleviliği. Ankara: Ervak Yayınları.

Eröz, M. (1997). Türkiye'de Alevilik-Bektâşîlik. İstanbul: Otağ Matbaacılık.

Ersal, M. (2007). Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hukuka Örnek: Veli Baba Sultan Ocağı Ahitnâmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. C 4. S 1, 14-16.

İpek, Y. (2010). İran'da Kaçar Türk Hanedanlığı Babilik ve Bahailik. İstanbul: Ekim Yayınları.

İpek, Yasin vd. (2017). Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik. İstanbul: Ekim Yayınları.

Kıyak, A. (2017). Anadolu Aleviliğindeki Düşkünlük Cezasının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. S 6/ 4, 2850-2852.

Korkmaz, E. (2003). Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü. İstanbul.

Kuçani, A. (1999). Aranan Gerçek. İstanbul: Bahai Eserleri Basım Dağıtım.

Noyan, B. (1995). Bektaşîlik Alevilik Nedir. İstanbul.

Özbilgin, Z. (2011). Alevilikte Düşkünlük. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi. S 60, 412.

Özşuca, N. (1984). Bahai Dininde Şer'i Hükümler ve İzahları. Bursa: Sebat Matbaası.

Özşuca, N. (1997). Türkiye'de Bahailer. Ankara: Yorum Matbaası.

Sezgin, İ. Bahai Yönetim Düzeni. İstanbul: Türkiye Bahai Enstitüsü.

Soyyer, Y. (2005). 19. Yüzyılda Bektaşilik. İzmir.

Şevki Efendi (1995). Bahai Dininin I. Yüzyılı. İstanbul: Baha Yayınları.

Taherzadeh, A. (1998). Hz. Bahaullah'ın Zuhuru (S. Güler, çev.). C 2. İstanbul: Kazancı Matbaacılık.

Türkiye Bahai Toplumu (2009). Bahai Münacatları (M. İnan, çev.). İstanbul: Bahai Eserleri Basım Dağıtım.

Üçer, C. (2018). Cemevi. Adet ve Erkânın İcra Edildiği Makam. Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi. S 88, 66.

Yaman, A. (2009). Alevilikte Toplumsal Kontrol Kurumu. Düşkünlük. Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yaman, A. (1998). Kızılbaş Alevilerinin Düşkün Ocağı. Hacı Bektaşi Veli Dergisi. S 8. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yaman, M. (2011). Alevilik. İstanbul: Demos Yayınları.

Yiğit, İsmail, "Tebük Gazvesi", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2016.

Yörükân, Y Z. (1998). T. Yörükân (Yay. Haz.). Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yüce Adalet Evi. Bilim ve Din. İstanbul: Bahai Eserleri Basım Dağıtım.
Yüce Adalet Evi'nin "Tard Etme Yetkisi" hakkında Milli Ruhani Mahfillere gönderdiği 9 Mart 1965 tarihli mesajı.